

**Diskriminering av
nationella minoriteter
inom utbildningsväsendet**

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO)

DO:s rapportserie 2008:2

© DO

Författare: Heidi Pikkarainen och Björn Brodin

Tryck: Lenanders Grafiska AB

Stockholm 2008

ISBN 978-91-973654-9-9

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund	5
Syfte och frågeställningar	6
Arbetets genomförande	7
Definitioner	10
DO:s uppdrag	12
Anmälningar till DO	15
Historisk bakgrund	17
Nationella minoriters särskilda rättigheter	22
Europarådets ramkonvention	22
Europarådets stadga om landsdels- eller minoritetsspråk	24
Svensk lagstiftning rörande nationella minoriteters rätt till utbildning	25
Skydd mot diskriminering och kränkande behandling inom utbildningsväsendet	26
Europarådets kritik mot Sverige	27
Europarådets ramkonvention	27
Europarådets stadga om landsdels- eller minoritetsspråk	28
Nationella minoriters erfarenheter av diskriminering inom utbildningsväsendet	30
Utbildning	31
Trakasserier	33
Modersmålsundervisning	34
Tvåspråkig undervisning	36
Tillgång till lärare och läromedel	37
Sammanfattning och förslag till åtgärder	38
Erkännande	39
Kunskap	40
Delaktighet	40
Skolan och förskolan	40
DO:s arbete	40
Referenser	45

Inledning

Bakgrund

För åtta år sedan ratificerade Sverige Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och Europeiska språkstadgan om landsdels- eller minoritetsspråk.¹ I samband med ratificerandet erkändes judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar som nationella minoriteter och jiddisch, romani chib (alla varieteter), samiska (nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska), finska och meänkieli erkändes som minoritetsspråk.² Att förverkliga minoriteters rättigheter så som de kommer till uttryck i minoritetskonventionerna är en del av Sveriges förpliktelser att respektera de mänskliga rättigheterna.

Nationella minoriteter och deras språk har funnits i hundratals år i Sverige. Minoriteterna har dock på många sätt haft en underordnad roll och periodvis har de öppet motarbetats av majoritetssamhället. Den assimilerings- och utbildningspolitik som under lång tid bedrivits i Sverige har påverkat minoriteternas livsvillkor och deras möjlighet att tillägna sig sitt språk.³

I många skolor i norra Sverige användes finska och samiska som undervisningsspråk i den tidiga folkskoleverksamheten fram till slutet av 1800-talet, då Sverige införde ekonomiskt stöd till enbart svenskspråkiga statsskolor.⁴ Den så kallade nomadskolan var fram till 1960-talet obligatorisk för renskötande samers barn.⁵ Samiska barn tvingades under långa perioder att lämna familjen och kände den otrygghet det innebar att bo på internat.⁶ I mitten av 1900-talet kämpade romska företrädare för att romska barn skulle få tillgång till utbildning. Kontinuerlig skolgång förhindrades av att romer fördrevs från plats till plats. Först i slutet av

1 Hädanefter kallade ramkonventionen respektive språkstadgan eller om båda avses minoritetskonventionerna.

2 KU:s betänkande 1999/2000:KU6 (2000) Nationella minoriteter i Sverige och Rskr. 1999/2000:69.

3 Se t.ex. Catomeris, Christian (2004), *Det ohyggliga arvet: Sverige och främlingen genom tiderna* i Hyltenstam, Kenneth, (red) (1999) *Sveriges inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv* och SOU 2006:19 (2006) *Att återta mitt språk – Åtgärder för att stärka det samiska språket*.

4 Hyltenstam, Kenneth (1999) "Inledning: Ideologi, politik och minoritetsspråk" i Hyltenstam, Kenneth (red) *Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv*, s. 11.

5 Hyltenstam, Kenneth, Stroud, Christopher och Svonni, Mikael (1999) "Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samiskans ställning i svenska sapmi!" i Hyltenstam, Kenneth (red) *Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv*, s. 65.

6 SOU 2006:19 (2006) *Att återta mitt språk – Åtgärder för att stärka det samiska språket*, s. 74.

1960-talet fick romer tillgång till kontinuerlig undervisning.⁷ Sveriges förda politik har lett till ett förnekande av den kulturella och språkliga mångfald som under århundraden präglade landet. Denna historia har en dagsaktuell spegelbild. En direkt konsekvens av den förda politiken är att många av minoritetsspråken är på väg att försvinna.

Nationella minoriteter uttrycker i kontakter med Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO) att diskriminering och kränkningar kopplade till den etniska tillhörigheten är en del av vardagen. Det har även uppmärksammats av Europarådet som kritiserat hur Sverige implementerat Europarådets minoritetskonventioner. En av Europarådets skarpast formulerade anmärkningar rör hur Sverige hanterat nationella minoriteters möjligheter att få tillgång till modersmålsundervisning och hur bestämmelser inom utbildningsväsendet har utformats.

DO kan konstatera att skolan har en särskild roll i samhället, då den har ett uttalat demokratiskt mål. I skolans uppdrag ligger att skapa jämlika villkor, oavsett kön, etnisk tillhörighet och sociokulturell bakgrund. Skolresultat är avgörande för barns möjligheter att studera vidare vilket i sin tur påverkar deras möjligheter att ta sig ut i arbetslivet. Det är allvarligt när det i utbildningssystemet tillämpas diskriminerande rutiner och vedertagna förhållningssätt som utgör hinder för minoriteters möjligheter att tillägna sig en utbildning.⁸

Mot den här bakgrunden har DO sedan hösten 2007 bedrivit ett särskilt arbete för att synliggöra nationella minoriteters erfarenheter av diskriminering inom utbildningsväsendet. I den här rapporten presenteras erfarenheterna av det arbetet.

Syfte och frågeställningar

För att DO och andra aktörer effektivt ska kunna arbeta med att förebygga och motverka diskriminering av nationella minoriteter är det nödvändigt med kunskap om vilka uttryck diskriminering av nationella minoriteter kan ta sig. En sådan studie skapar medvetenhet om situationen och underlag för att bedöma vilka åtgärder som bör vidtas för att komma åt diskrimineringen. Syftet med denna rapport är därför att bidra med kunskap om vilka uttryck som diskriminering kan ta sig mot nationella minoriteter inom utbildningsväsendet, genom att synliggöra judars,

7 Rodell Olgac, Christina (2005) Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola – Från hot till möjlighet.

8 Se även SOU: 2005:56 (2005) Det blågula glashuset – Strukturell diskriminering i Sverige, s. 209 och SOU 2006:40 (2006) Utbildningens dilemma – Demokratiska ideal och andrafierande praxis, s. 9.

samers, sverigefinnars, tornedalingars och romers erfarenheter av diskriminering. Ett ytterligare syfte med rapporten är att föreslå åtgärder för att motverka och förebygga diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet.

Följande två frågeområden är vägledande för rapporten. Det första området fokuserar på erfarenheter av diskriminering som nationella minoriteter har.

- Vilka uttryck kan diskriminering ta sig för nationella minoriteter inom utbildningsväsendet?
- Vilka föreställningar, strukturer och mönster går att utröna ur nationella minoriteters erfarenheter inom utbildningsväsendet?

Det andra frågeområdet riktar fokus mot vilka åtgärder som krävs för att motverka och förebygga diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet.

- Vilka åtgärder krävs för att komma åt diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet?
- Hur kan DO och andra aktörer arbeta för att förebygga och motverka diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet?

Arbetets genomförande

Denna rapport bygger på de fem nationella minoriteternas erfarenheter av diskriminering inom utbildningsväsendet, så som de kommit till uttryck i DO:s arbete. Detta har utgått från minoriteters delaktighet, vilket är av grundläggande betydelse för att arbetet med att förebygga och motverka diskriminering ska bli trovärdigt både bland minoriteterna och i majoritetssamhället. Här har DO följt den Europeiska kommissionen mot rasism och intolerans (ECRI) rekommendation att synliggöra upplevelser av diskriminering och rasism i berörd minoritetsgrupp.⁹ Forskning om diskriminering visar att studier om upplevd diskriminering ger en bild av de faktiska problem som minoriteter upplever i kontakter med majoritetssamhället.¹⁰ Det är dock viktigt att ha i åtanke att rapporten, när den beskriver nationella minoriteters erfarenheter av diskriminering, inte gör anspråk på att teckna en fullständig bild av uttryck som diskriminering

9 ECRI (1998), ECRI general policy recommendation nr 4. National surveys on the experience and perception of discrimination and racism from the point of view of potential victims.

10 de los Reyes, Paulina och Wingborg, Mats (2002), Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige – En kunskapsöversikt.

kan ta sig, inte heller gör den anspråk på att teckna omfattningen av diskriminering inom utbildningsväsendet. Vidare är det av vikt att framhålla att alla erfarenheter av diskriminering inte alltid uppfyller de kriterier som krävs för att fastställa att det har skett diskriminering i juridisk mening.

Rapporten kommer att ligga till grund för den framtida Diskrimineringsombudsmannens arbete att tillsammans med en referensgrupp finna vägar och strategier för att motverka och förebygga diskriminering. I detta avsnitt beskrivs utgångspunkterna för strategin ömsesidig kunskapsutveckling, hur strategin tillämpats i DO:s arbete och hur DO:s arbete med nationella minoriteters rättigheter inom utbildningsväsendet genomförts.

Strategin ömsesidig kunskapsutveckling

Sedan 2002 har DO utvecklat en strategi för att förebygga och motverka diskriminering av minoriteter som är särskilt utsatta för diskriminering. Bakgrunden är flera studier som DO tog initiativ till och som visade att DO:s dåvarande verksamhet inte nådde dem som var mest utsatta för diskriminering och inte heller gav en rättvisande bild av hur diskriminering i Sverige ser ut.¹¹ Denna bild hade redan bekräftats av DO:s Roma-projekt som pågick åren 2002–2003.¹² För att få in anmälningar från dem som är utsatta för diskriminering konstaterade DO att myndigheten aktivt måste vända sig utåt och nå minoriteter med information om lagstiftning och rättigheter och inte passivt vänta på att anmälningar kommer in till myndigheten. Strategin som framförallt utvecklades inom ramen för Roma-projektet ligger idag till grund för DO:s arbete med minoritetsgrupper för att motverka och förebygga diskriminering.¹³

Strategin bygger på insikten att myndigheten måste ha en dialog med minoriteterna. Detta för att deras delaktighet är nödvändig för myndighetens arbete med att motverka och förebygga diskriminering. Dialogen syftar till att minoriteternas kunskap om rättigheter och arbete mot diskriminering ska öka och att kunskap om deras livsvillkor och

11 Lernestedt, Lennart, Lerwall, Lotta, Pettersson, Tove, Tiensuu, Annika (2004) Genomgång av DO:s individärenden samt förslag till förbättringar.

12 DO (2003) Diskriminering av Romer i Sverige – Rapport från DO:s projekt åren 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av Romer.

13 De minoritetsgrupper som DO arbetar aktivt med och som myndigheten identifierat som särskilt utsatta för diskriminering är afrosvenskar, nationella minoriteter, urfolk, personer med bakgrund i Mellanöstern, muslimer, kvinnor med utomeuropeisk bakgrund.

erfarenheter av diskriminering ska fördjupas och synliggöras inom DO och övriga samhället. Strategin är en viktig kraft för att nå en positiv och långsiktig förändring och för att minoriteter i större utsträckning ska hävda sina rättigheter.

En viktig förutsättning för att nationella minoriteter ska få tillgång till det individskydd som diskrimineringslagstiftningen ger mot både direkt och indirekt diskriminering är att anmälningar och myndighetens övriga arbete handläggs med utgångspunkt i vad som kommer fram genom den ömsesidiga kunskapsutvecklingen. Utan insikt och kunskap om nationella minoriteters särskilda rättigheter kopplad till deras erfarenheter av diskriminering är det svårt för myndigheten att synliggöra det komplexa skeende som kan finnas i ett enskilt diskrimineringsärende. På så sätt utreds enskilda ärenden med utgångspunkt i vad som kommer fram i DO:s dialog med minoriteter. Strategin bidrar på så sätt till kontinuerlig metodutveckling på myndigheten.

Med lika möjligheter och rättigheter som övergripande målsättning och med grundtanken att nationella minoriteter är nyckeln till positiva förändringsprocesser är målet med arbetet att minoriteterna på sikt i större utsträckning ska utveckla en egen kapacitet för rådgivning och ett aktivt antidiskrimineringsarbete. Strategin syftar således till långsiktiga förändringsprocesser med målet att öka förutsättningar för minoriteternas egenmakt och inflytande över de egna villkoren.¹⁴

Referensgrupp

DO har tillsammans med en referensgrupp bestående av företrädare för nationella minoriteter identifierat erfarenheter av diskriminering och skyddet mot diskriminering. Referensgruppen består av Angelina Taikon, föreståndare och lärare i Roma kulturklass, Elsy Labba, grundskolelärare, verksam på sameskolan, Eva-Christina Blind, högstadielärare i nordsamiska som arbetar med samisk integrerad undervisning, Esko Melakari, delegationssekreterare i Sverigefinländarnas delegation, Mikael Dimitri Taikon, lärare i Roma kulturklass, Susanne Sznajdermann Rytz, sakkunnig i jiddisch och minoritetsfrågor för Judiska Centralrådet i Sverige, Tore Hjort, ordförande för Sveriges Tornedalska Riksförbund – Tornionlaaksoilaiset (STR-T). Arbetet med referensgruppen har ägnats åt att identifiera problem och lösningar för att motverka och förebygga diskriminering av nationella minoriteter samt utröna vilka andra aktörer som bör agera för att komma åt de problem som minoriteter har

¹⁴ Se Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter som poängterar vikten av att nationella minoriteter ska ha inflytande i frågor som berör dem.

erfarenhet av inom utbildningsväsendet. Dialogen med minoriteterna har således framförallt fokuserat på erfarenheter av diskriminering och hur minoriteters rättigheter kränks inom utbildningsväsendet. Det juridiska skyddet mot diskriminering och nationella minoriteters särskilda rättigheter har därför ägnats särskild uppmärksamhet.

Referensgruppen har även haft en dialog med Jarmo Lainio, professor i finska språket på Mälardalens Högskola och Sveriges expert i Europarådets expertkommitté, och docent Leena Huss, verksam på centrum för multietnisk forskning vid Uppsala Universitet. Dialogen ägnades åt att relatera de erfarenheter som referensgruppen har i ett historiskt perspektiv samt diskutera vad Europarådets minoritetskonventioner fastslår och den kritik som riktats mot hur Sverige implementerat nationella minoriteters rättigheter inom förskola och grundskola.

Parallellt med arbetet att synliggöra nationella minoriteters rättigheter inom utbildningsväsendet har DO bedrivit ett arbete som fokuserat på diskriminering av samer. Det arbetet har även belyst samers erfarenheter av diskriminering inom utbildningsväsendet och beskrivs i rapporten *Diskriminering av samer – samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv*. Rapportens slutsatser beträffande utbildningsväsendet presenteras även i denna rapport.

DO kan konstatera att referensgruppens arbete har varit av central betydelse för att skapa långsiktighet i DO:s arbete. Det ger utrymme för delaktighet, stärker grupperna och DO och ger ett trovärdigt verktyg för att skapa förändring. Institutet för mänskliga rättigheter vid Göteborgs universitet har utvärderat DO:s insatser för att främja ömsesidig kunskapsutveckling. Institutet menar att arbete med referensgrupper är ett strategiskt sätt att med knappa resurser nå ut för att fler ska få tillgång till skydd mot diskriminering. Metoden ger önskade effekter och anses vara ”positivt och nödvändigt för att myndigheten ska nå uppsatta mål och bekräftar rättighetsperspektivets centrala plats i myndighetens arbete”.¹⁵

Definitioner

I det följande beskrivs de definitioner, perspektiv och avgränsningar som gäller för rapporten. DO använder i enlighet med ramkonventionen en definition av *nationell minoritet* som omfattar alla de individer som

¹⁵ Gustavsson, Josefine (2007) Extern utvärdering – Effekterna av informationsinsatser riktade till grupper särskilt utsatta för diskriminering. s. 67.

själva identifierar sig som jude, same, sverigefinne, tornedaling och rom.¹⁶ Samer är även urfolk och tillerkänns därmed särskilda rättigheter genom svensk lag och internationella konventioner och deklARATIONER.¹⁷ Med *minoritetsspråk* avses jiddisch, samiska (nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska), finska, meänkieli och romani chib (alla varieteter).¹⁸ Med *utbildningsväsendet* avses förskola och grundskola. Rapporten tar därför inte upp hur situationen ser ut för elever som går på gymnasiet, högskola, komvux eller universitet.

DO:s arbete har både ett individuellt och ett strukturellt perspektiv på diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet. Med ett *individuellt perspektiv* menas att arbetet utgått från nationella minoriteters erfarenheter av diskriminering inom utbildningsväsendet.

Med ett *strukturellt perspektiv* på diskriminering kan man fånga hur majoritetssamhället på olika sätt systematiskt underordnar och skapar stigmatiserande föreställningar av minoriteter "judar", "samer", "sverigefinnar", "tornedalingar" och "romer". Direktivet för utredningen Makt, integration och strukturell diskriminering definierar begreppet på följande sätt:

"Med strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet avses [...] regler, normer, rutiner, vedertagna förhållningssätt och beteenden i institutioner och andra samhällsstrukturer som utgör hinder för att i praktiken uppnå lika rättigheter och möjligheter oavsett etnisk eller religiös tillhörighet. Sådan diskriminering kan vara synlig eller dold och den kan ske avsiktligt eller oavsiktligt."¹⁹

Individuell och strukturell diskriminering sätts för denna rapports vidkommande i ett språkvetenskapligt sammanhang. Det handlar om att synliggöra hur olika faktorer kan samspela och förstärka varandra och därigenom inverka på ett språks möjligheter att utvecklas och överleva. Språkprofessorn Kenneth Hyltenstam menar att begreppet minoritetsspråk kan ses ur två aspekter. Det kan ses som ett språk som talas av ett "mindretal" eller som ett språk som har en "underordnad" ställning i samhället. Den sistnämnda aspekten har att göra med maktrelationer och resursfördelning mellan olika grupper i samhället. Språk som talas i

16 Se artikel 3 i Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter som fastslår att "var och en som tillhör en nationell minoritet skall ha rätt att fritt välja att behandlas eller inte behandlas som sådan och ingen nackdel skall följa av detta val eller av utövandet av de rättigheter som är förbundna med detta val".

17 Se DO (2008) Diskriminering av samer – samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv.

18 Prop. 1998/99:143 (1999) Nationella minoriteter i Sverige s. 32–35 där regeringen redovisar kriterier för varför de fem minoriteterna och deras språk är att betrakta som nationella minoriteter.

19 Dir. 2004:54 (2004) Makt, integration och strukturell diskriminering.

dominerande grupper får lätt en dominerande ställning och underordnade gruppers språk får en låg status, vilket enligt Hyltenstam kan ske i både majoritetens och minoritetens ögon.²⁰

Det finns flera studier som pekar på att det inte är ovanligt att minoriteter som levt i majoritetssamhälle har övergett sitt eget språk och istället börjat tala majoritetsspråket.²¹ Detta är särskilt vanligt om minoriteterna utsatts för ett starkt assimilering- eller likriktningstryck från majoritetens sida. Detta kallas för *språkbytesprocess* och är, enligt forskare på området, en process där ett språk stegvis förlorar funktioner, talare och uttrycksmedel.²² En långt gången språkbytesprocess kan leda till att ett språk dör.²³

Många som talar nationella minoritetsspråk är idag inne i en språkbytesprocess som är olika långt gången. Forskare menar att det är möjligt att vända denna språkbytesprocess bland annat genom aktiva åtgärder från samhällets sida och en stark medvetenhet samt vilja att bevara det egna språket och kulturen hos minoriteterna själva. Hyltenstam med flera poängterar dock vikten av att förstå varför en språkbytesprocess sker och menar att en enskild persons möjligheter att påverka skeendet i realiteten är ytterst begränsad. Forskning visar att språkbytesprocessen framförallt sker utanför den enskilda individens kontroll och processen beror på hela den samhällssituation som föreligger.²⁴

Som tolkningsram för denna rapport har perspektiven individuell och strukturell diskriminering flera fördelar. De synliggör rutinmässiga aktiviteter som gynnar en viss grupps intressen och vilka strukturer som påverkar olika gruppers över- och underordning och på så sätt lägger hinder för individers lika rättigheter och möjligheter, oavsett bakgrund.

20 Hyltenstam, Kenneth (1999) "Inledning: Ideologi, politik och minoritetsspråk" i Hyltenstam, Kenneth (red) Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv s. 25 f.

21 Se t.ex. Huss, Leena, Wande, Erling (2006) "Emancipation i vardande? Drag i tornedalingars och sverigefinnars språkpolitiska utveckling." i Junila; Marianne och Westin, Charles (red) Mellan majoriteter och minoriteter – Om migration, makt och mening, s. 229–267; Runblom, Harald och Tydén, Mattias (1990) "Judar" i Svanberg, Ingvar och Runblom Harald (red) Det mångkulturella Sverige – En handbok om etniska grupper och minoriteter, s. 189–201.

22 Hyltenstam, Kenneth, Stroud, Christopher och Svonni, Mikael (1999) "Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samiskans ställning i svenska sapmi." i Hyltenstam, Kenneth (red) Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv, s. 91.

23 Lainio, Jarmo (1999) "Språk, genetik och geografi – om kontinuitetsproblematiken och debatten om finska som minoritetsspråk" i Hyltenstam, Kenneth (red) Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv s. 165 och 191 samt Hyltenstam, Kenneth (1999) "Svenskan i minoritetsspråksperspektiv" i Hyltenstam, Kenneth (red) Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv, s. 234.

24 Se t.ex. Hyltenstam, Kenneth (red) (1999) Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv.

Genom att sätta individuell och strukturell diskriminering i ett språkvetenskapligt sammanhang synliggörs det komplexa samspel som finns mellan faktorer på samhälls- och gruppnivå och hur dessa påverkar ett språks möjligheter att utvecklas och överleva.

DO:s uppdrag

De fem nationella minoriteterna omfattas av den svenska diskrimineringslagstiftningen och har särskilda rättigheter i enlighet med nationell lagstiftning och internationell rätt. I detta kapitel redogörs för DO:s uppdrag och de anmälningar som kommit in till myndigheten sedan år 2000.

DO är en statlig myndighet som har i uppdrag att arbeta med att förebygga och motverka diskriminering som har samband med etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning. Skyddet mot diskriminering innefattar både direkt och indirekt diskriminering och till grund för DO:s verksamhet ligger nationell lagstiftning, EG-rätt och internationella konventioner. De nationella lagarna skyddar mot diskriminering i arbetslivet, förskola, grundskola och vid högre utbildningar samt inom bland annat socialförsäkringssystemet, hälso- och sjukvård och all kommersiell verksamhet såsom handel och bostadsmarknaden. Med direkt diskriminering menas att en enskild person missgynnas i förhållande till en annan person i jämförbar situation om särbehandlingen har ett samband med den etniska tillhörigheten. Indirekt diskriminering innebär att en enskild person missgynnas genom tillämpning av bestämmelser eller kriterier som vid en första anblick framstår som neutrala men som i praktiken särskilt missgynnar personer med viss etnisk tillhörighet. Skyddet omfattar även förbud mot trakasserier och mot att ge instruktioner att diskriminera.

Skyddet för den enskildes rättigheter har de senaste åren stärkts i och med ny diskrimineringslagstiftning som trädde i kraft år 2003. Därigenom har DO fått större möjligheter att verka för att enskilda individer kan utöva dessa rättigheter. Sedan år 2006 finns en särskild lag (2006:67) som förbjuder diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. Lagen ålägger dessutom skolan att aktivt främja alla elevers lika rättigheter samt att förebygga och förhindra trakasserier på grund av bland annat etnisk tillhörighet.

En central verksamhet i DO:s arbete är att ta emot och utreda anmälningar om diskriminering från enskilda personer. DO arbetar för att den som diskriminerats ska få upprättelse, i första hand genom frivilliga överenskommelser. Om detta inte lyckas har DO befogenhet att väcka talan i domstol för den enskildes räkning. Myndigheten utövar dessutom tillsyn över arbetsgivares, högskolors och skolors arbete för att främja lika rättigheter och förebygga etnisk och religiös diskriminering. I enlighet med EG-direktivet om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett ras eller etnisk tillhörighet, framställer DO även rapporter om och lämnar rekommendationer i frågor om hur man kan motverka och

förebygga diskriminering.²⁵ Sammantaget syftar DO:s olika strategier och arbetssätt till att forma ett samhälle som bygger på principen om allas lika värde och rättigheter oavsett etnisk tillhörighet eller religion och att bidra till en samhällsförändring i den riktningen.

Centralt i arbetet med att värna de fem nationella minoriteternas mänskliga rättigheter är frågan om diskriminering. Detta kommer till uttryck i en rad internationella konventioner och deklARATIONER som ålägger stater både att vidta åtgärder för att skydda nationella minoriteter mot diskriminering och för att främja lika rättigheter inom alla samhällsområden. De särskilda rättigheter som nationella minoriteter tillerkänns i internationell rätt och nationell lagstiftning ska därför närmast ses som åtgärder som syftar till att i praktiken garantera de nationella minoriteterna lika rättigheter och möjligheter i förhållande till majoritetsbefolkningen.

Med dessa utgångspunkter blir DO utifrån sitt uppdrag en nyckelaktör i arbetet med att garantera och stärka nationella minoriteters mänskliga rättigheter.

Anmälningar till DO

En viktig del av DO:s verksamhet är att utreda anmälningar från kvinnor och män om etnisk diskriminering. Studier visar dock att benägenheten att anmäla diskriminering till myndigheten är låg, varför mörkertalet är stort.²⁶

Sedan år 2000 har myndigheten fått in ett 30-tal anmälningar från samer. De har i de flesta fall gällt brister kopplade till samers språkliga rättigheter. Det har rört brister i modersmålsundervisning i förskola och skola och avsaknad av information på samiska hos myndigheter. DO har även fått in anmälningar som rör etablering av samiska förskolor.²⁷

Betydligt fler anmälningar har kommit från romer.²⁸ DO får sedan år 2001 30 till 40 anmälningar per år. Nästan hälften av dessa gäller nekat tillträde

25 Rådets direktiv (2000) Rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung. Europeiska gemenskapernas officiella tidning. Nr L 180, 19/07/2000, s. 0022–0026.

26 Se t.ex. Lange, Anders (1999) *Invandrare om diskriminering*. En enkät och intervjuundersökning om etnisk diskriminering på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen (DO) och Lernestedt, Lennart, Lerwall, Lotta, Pettersson, Tove, Tiensuu, Annika (2004) *Genomgång av DO:s individärenden samt förslag till förbättringar*.

27 Se t.ex. DO, Dnr 373-2000, 340-2000, 782-2001, 96-2002, 1183-2003, 1197-2003, 81-2008, och 283-2008.

28 Sedan år 2001 arbetar myndigheten aktivt med att förebygga och motverka diskriminering av romer, vilket är skälet till att det kommer fler anmälningar från romer.

till offentliga lokaler såsom affärer, restauranger och hotell. Ungefär 15 procent av anmälningarna från romer rör rätt till bostad. Anmälningar som handlar om handläggning och bemötande inom socialtjänsten utgör en nästan lika stor andel som inkomna bostadsärenden. Ett fåtal av de inkomna anmälningarna rör romska barns villkor i skolan, bland annat trakasserier. Frågan har gällt om skolan vidtagit tillräckliga åtgärder för att komma åt de etniska trakasserier efter att händelsen kommit till skolans kännedom. Andra anmälningar har gällt etniska trakasserier och diskriminerande behandling av skolpersonal och kommun.²⁹

Från sverigefinnar har sedan år 2000 inkommit runt 120 anmälningar. Av dessa har ett fåtal anmälningar rört språkliga rättigheter som språkförbud på arbetsplats³⁰ och åldringsvård på finska³¹. DO har med anledning av en anmälan om språkförbud på arbetsplats tagit initiativ till ett tillsynsärende. Det gällde Uppsala kommun som hade ett kollektivavtal som kunde tolkas som ett förbud att tala annat språk än svenska på arbetet. Det drabbade bland annat den sverigefinska minoritetsgruppen. DO framförde till kommunen att ett sådant förbud och avtal kan strida mot diskrimineringslagstiftningen, både vad gäller individers rättigheter och kravet på förebyggande arbete i syfte att motverka diskriminering på arbetsplatsen. DO klargjorde även att nationella minoriteters rättigheter är en del av Sveriges förpliktelser att respektera de mänskliga rättigheterna och att diskriminering innefattar både godtycklig särbehandling och underlåtenhet att respektera rätten till särbehandling. Kommunen och den fackliga organisationen skrev ett nytt kollektivavtal.

Från judar³² och tornedalingar³³ har enstaka anmälningar som rör utbildningssituationen kommit till myndigheten.

I DO:s dialog med referensgruppen har antalet anmälningar och anmälningsbenägenheten diskuterats. Diskussionerna har handlat om minoriteters låga förtroende för myndigheter och rädsla för att en anmälan mot skola kan bidra till ökad utsatthet för barnet. Det är mot denna bakgrund, med minoriteters erfarenheter av myndigheter och upplevelser av hur skolan behandlar och behandlat minoriteter, som mörkertalet ska ses och bör förstås. Till bilden hör även forskning som visar att benägenheten att anmäla diskriminering i allmänhet är låg.

29 Se t.ex. DO, Dnr 879-2003 och 1109-2007.

30 Se t.ex. DO, Dnr 551-2003, 745-2005, 528-2006, 529-2006 och 530-2006.

31 Se t.ex. DO, Dnr 685-2006.

32 Se t.ex. DO, Dnr 1249-2002, 1489-2006 och 1293-2008.

33 Se t.ex. DO, Dnr 224-2001, 14-2004, 969-2007 och 1536-2007.

Historisk bakgrund

För att effektivt kunna förebygga och motverka diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet är det nödvändigt att förstå uttryck som diskriminering tagit sig mot minoriteter i Sveriges historia. Kunskapen om nationella minoriteters historia i Sverige är begränsad, kunskapsluckorna är stora.

I detta kapitel görs en översiktlig genomgång av den svenska statens utbildnings- och assimileringspolitik från 1800-talet till idag. Genomgången gör inte anspråk på att ge en fullständig bild av nationella minoriteters situation i Sverige, utan ger några exempel på hur den statliga politiken påverkat nationella minoriteters livsvillkor och därmed deras möjligheter att få tillgång till utbildning.

En kunskapsöversikt utgiven av Skolverket skildrar hur skolan fungerat. Skolan har inte bara varit en institution för kunskapsinhämtning utan också en institution som skapat och upprätthållit skillnader mellan elever med olika bakgrunder.

”Den skolhistoriska forskningen tydliggör hur eleverna fostrades till sina förutsedda platser i ett köns- klass och etnicitetsstrukturerat mönster. Kunskapsinnehåll, färdigheter och socialisering var tydligt och medvetet relaterad till köns- och klassfaktorer. Tydliga skillnader i skolornas innehåll och metoder illustrerar skolsystemets funktion att skapa och upprätthålla det [...] ojämställda samhället.”³⁴

Professorn Kenneth Hyltenstam beskriver hur den statliga politiken från slutet av 1800-talet fram till 1970-talet grundade sig i ett nationalistiskt synsätt och utgick från majoritetens intressen. Detta ledde till en förnekelse av den språkliga och kulturella mångfald som i århundraden satt sin prägel på Sverige. 1950- och 60-talens arbetskraftsinvandring aktualiserade dock konsekvenserna av den förda politiken och det blev tydligt att en politik byggd på språklig och kulturell homogenitet varken speglade eller mötte de behov som fanns. Samtidigt började mer pluralistiska tankegångar göra sig gällande internationellt där värdet av kulturell och språklig mångfald framhölls, menar Hyltenstam. Dessa tankegångar och den ökade invandringen ledde till att den statliga politiken ändrade riktning på 1970-talet. Det infördes bland annat hemspråksundervisning inom ramen för olika tvåspråkiga modeller, tolkservice och stöd för kulturella aktiviteter på andra språk än svenska. Jiddisch, finska, meänkieli, samiska och romani chib omfattades i denna politik utifrån att de var andra språk

34 Tallberg Broma, Ingegerd, Rubenstein Reich, Lena, Hägerström, Jeanette (2002) Likvärdighet i en skola för alla – Historisk bakgrund och kritisk granskning s.105.

än svenska. Det gjordes dock inga särskilda insatser för dessa språk och kulturer som under århundraden funnits i Sverige. Avståndet mellan den nya hemspråksundervisningen och ett genomförande av den var dock redan från början stort och blev ännu större i och med 1980- och 90-talens decentraliseringar och ekonomiska nedskärningar. Hyltenstam menar att gapet mellan lagstiftningen och genomförandet pekar på att de nationalistiskt baserade idéerna fortfarande är rådande i den svenska statens utbildnings- och språkpolitik.³⁵

Exempel på hur skolsystemet i segregativt syfte sorterat barn i etniska grupper är det skolsystem som rådde i norra Sverige från slutet av 1800-talet till 1960-talet. I slutet av 1800-talet och en bit in på 1900-talet fick samiska barn gå i lappfolkskolan, som skulle motsvara den allmänna folkskolan. Lappfolkskolan var femårig och undervisningsspråket var finska och samiska, varför den var öppen även för finska och tornedalska barn. Den var inriktad på majoritetens kulturella och religiösa värderingar. Tanken var att samiska och finska skulle användas som hjälpspråk, tills barnen lärt sig svenska tillräckligt bra.³⁶

Under perioden 1913 fram till 1940-talet då "lapp-ska-vara-lapp"-idéerna härskade ersattes lappfolkskolan med nomadskolan, som var obligatorisk för renskötande samers barn.³⁷ Forskaren Ellacarin Blind, som har intervjuat samer om deras erfarenheter av att vistas i nomadskolan, konstaterar att trots att nomadskolan var en skola för samiska barn så var inte det samiska språket eller kulturen en del av den ordinarie verksamheten. Skolan förmedlade, enligt Ellacarin Blind, en negativ bild av det samiska språket. Många samiska barn hade samiska som modersmål när de började skolan, men eftersom barnen inte hade kontakt med sina föräldrar under stora delar av året, förlorade de språket.³⁸

Särskilda kåtor togs fram för undervisning och internatvistelse. Kåtorna byggdes i trä med golv av torv och ris och utrustades med renhudar och fällar. Det angivna syftet med kåtorna var att barnen inte skulle få

35 Hyltenstam, Kenneth (1999) "Inledning: Ideologi, politik och minoritetsspråk" i Hyltenstam, Kenneth (red) Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv s. 11 ff.

36 Hyltenstam, Kenneth, Stroud, Christopher och Svonni, Mikael (1999) "Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samiskans ställning i svenska sapmi." i Hyltenstam, Kenneth (red) Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv, s. 65.

37 DO (2008) Diskriminering av samer – samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv och Mörkenstam, Ulf (1999) Om "Lapparnes privilegier" – Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883–1997.

38 SOU 2006:19, Att återta mitt språk – Åtgärder för att stärka det samiska språket, Bilaga 7 "Att förlora sitt språk – Samers berättelser om nomadskoletiden".

smak för vanliga hus. Kåtorna var dragiga och många barn blev sjuka. Det finns även uppgifter om att barn dog på grund av de sanitära omständigheterna.³⁹ Det är först 1964 som renskötande samer inte längre var skyldiga att skicka sina barn till nomadskolan.⁴⁰ Samtidigt öppnades nomadskolan för alla samiska barn, samiska blev ett obligatoriskt ämne och fick omfatta högst två veckotimmar och 9-årig skolplikt infördes. 1981 ersattes nomadskolan med sameskolan.⁴¹

Ett exempel på en bestämmelse som syftade till språklig assimilering är det statsbidrag till skolor som infördes i slutet av 1800-talet. Det var villkorat till att endast svenska fick användas som undervisningsspråk och gällde både på lektionerna och på rasterna. Det var först i slutet av 1950-talet som Skolöverstyrelsen utfärdade besked om att det inte fick förekomma förbud mot att elever talar till exempel finska eller samiska på rasterna.⁴²

Som exempel på beslut som påverkat minoriteters möjligheter att delta på den politiska arenan kan nämnas att icke bofasta samer fick rösträtt först 1911.⁴³ Ett annat exempel är villkoret att man måste vara folkbokförd i en viss kommun för att rösta, vilket förhindrat romer att få röstkort. Romers fasta bosättning har omöjliggjorts av hemortsregler och lokala ordningsregler som fastslog att kommuner kunde fördriva romer från plats till plats. På så sätt hindrades även romska barns tillgång till kontinuerlig skola. Det är först i slutet av 1960-talet som romska barn får tillgång till skolan.

Christina Rodell Olgac beskriver i sin avhandling den romska minoritetens relation till majoritetssamhällets skola sedan mitten av 1900-talet och fram till idag. Olgac har intervjuat romer om deras skolgång under tiden från 1970 till år 2000. Det är tydligt att öppet rasistiska föreställningar om romer har präglat deras skolgång och bidragit till en ovilja mot skolan som institution. Många vittnar om att de har erfarenheter av kränkningar som är kopplade till deras etniska tillhörighet. Ingen av de intervjuade har upplevt att deras romska kultur speglats som en tillgång i skolan. Eftersom deras

39 Catomeris, Christian (2002), *Det ohyggliga arvet* s. 211 ff.

40 Catomeris, Christian (2002) *Det ohyggliga arvet*, s. 211 ff.

41 Samiska barn kan få utbildning med samisk inriktning i sameskolan. Utbildningen motsvarar grundskolans första sex år.

42 Hyltenstam, Kenneth (1999) "Begreppen språk och dialekt – Om meänkielis utveckling till eget språk." i Hyltenstam, Kenneth (red) *Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv*, s. 127.

43 Hyltenstam, Kenneth, Stroud, Christopher och Svonni, Mikael (1999) "Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samiskans ställning i svenska sapmi." i Hyltenstam, Kenneth (red) *Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv*, s. 52.

föräldrar oftast inte gått i skolan, var de många gånger inte medvetna om vad skolplikten innebar. Av intervjuerna framgår även att det enda medlet som romska föräldrar haft att skydda sina barn från rasistiska påhopp och att fara illa var att hålla barnen hemma från skolan. Detta har sammantaget bidragit till att skolgången för romska barn varit bristfällig.⁴⁴

Behandlingen av nationella minoriteter i Sverige har även på andra sätt präglats av förföljelse och utsatthet. Sverige blev det första landet i världen som 1921 inrättade ett statligt rasbiologiskt institut under ledning av Herman Lundborg. Rasbiologi utvecklades under 1800-talet och kom i allt större utsträckning att utgöra grund för en raspolitik där steriliseringar av bland annat romer och samer ingick som en uttalad strategi. Långt in på 1960-talet var läkardiagnosen "tattarblod" anledning till sterilisering.⁴⁵ Även sverigefinnar, tornedalingar och judar utsattes för rasbiologiska studier. Med hjälp av mätningar, fotograferingar och blodprover kunde det rasbiologiska institutet presentera studier som menade att rasblandningar inverkar negativt på människans utveckling.⁴⁶

Judiska centralrådet har i en studie beskrivit jiddisch förutsättningar att leva vidare och utvecklas. Det är påtagligt att den judiska kulturen och språket jiddisch haft en undanskymd roll i Sverige. Många judar beskriver den kränkning och den förlust som det innebär att ha blivit berövad sitt språk och sin kultur genom den assimileringspolitik som bedrivits i Sverige. Flera har erfarenhet av den obligatoriska morgonsamlingen, som innebär att knäppa sina händer och be icke-judiska böner, att visa upp intyg för att få ledigt under judiska helger, att gå hem på lunchrasten för att äta en måltid som är kosher.⁴⁷

Den översiktliga genomgången av nationella minoriteters historia i Sverige visar att de har varit utsatta för statligt sanktionerad diskriminering och assimileringstryck från majoritetssamhället. Diskriminering och förföljelse inom såväl utbildningsväsendet som i det övriga samhället har varit återkommande inslag i minoriteternas liv. I DO:s dialog med nationella minoriteter har utbildnings- och assimileringspolitiken ägnats särskild uppmärksamhet. Nationella minoriteter uttrycker att Sveriges förda politik påverkat deras självbild. Många uttrycker den kränkning det innebär att inte få hävda sin identitet och att ha blivit berövad sitt modersmål.

44 Rodell Olgac, Christina (2005) Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola – Från hot till möjlighet.

45 Lindquist, Bosse (1991) Förädlade svenskar, se särskilt s. 106 och 136.

46 Catomeris, Christian (2002) Det ohyggliga arvet.

47 Sznajderman-Rytz, Susanne (2007) Jiddisch – Ett språk utan land med hemvist i Sverige. Åtgärder för att stärka och utveckla jiddisch år 2007, s. 5.

Minoriteterna uttrycker att enda möjligheten att bli accepterad i samhället har varit att undertrycka sin etniska tillhörighet och istället anpassa sig till majoritetssamhället.⁴⁸

48 Se även SOU 2006:19 (2006) Att återta mitt språk – Åtgärder för att stärka det samiska språket, s. 74 ff.

Nationella minoriteters särskilda rättigheter

Ratificerandet av Europarådets minoritetskonventioner är ett tydligt avståndstagande från tidigare assimileringstankegångar. Konventionerna slår fast att undertecknande parter ska höja statusen på minoriteternas språk och kultur och skydda minoriteterna mot alla åtgärder som syftar till assimilering.⁴⁹ I det följande presenteras de utökade rättigheter som judar, samer, sverigefinnar, tornedalingar och romer har i egenskap av nationell minoritet. Detta avsnitt syftar till att belysa vad de folkrättsliga åtagandena innebär för Sveriges nationella minoriteters rättigheter inom utbildningsväsendet.

Internationella organisationer, som FN och Europarådet, har sedan 1950-talet påtalat behovet av att trygga minoriteters rättigheter och har därför utarbetat konventioner, deklarationer och rekommendationer. Språkstadgarn och ramkonventionen har utarbetats inom Europarådet och bygger på insikten att det finns ett stort antal minoriteter i Europa som levit i området sedan lång tid och som har ett eget språk och en egen kultur.⁵⁰ Europarådets minoritetskonventioner ger ett kulturellt och språkligt skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk i de länder som ratificerat dem. Sverige ratificerade dessa år 2000 och är sedan dess folkrättsligt skyldigt att följa de åtaganden som Sverige har gentemot de minoriteter som erkänts som nationella minoriteter.

Europarådets ramkonvention

I ramkonventionens inledning konstateras att

”...ett pluralistiskt och i sann mening demokratiskt samhälle inte endast bör respektera den etniska, kulturella, språkliga och religiösa identiteten för varje person som tillhör en nationell minoritet utan även skapa lämpliga förutsättningar för att göra det möjligt att uttrycka, bevara och utveckla denna identitet.”

I ramkonventionens del 1 (art 1–3) slås grundläggande utgångspunkter fast för dess innehåll och tillämpning. Det konstateras att skyddet av nationella minoriteter utgör en integrerad del av det internationella skyddet av mänskliga rättigheter, att varje person som tillhör en nationell minoritet själv får välja huruvida man vill behandlas som en sådan, samt att rättigheterna i konventionerna får utövas enskilt och i gemenskap med andra.

49 Prop. 1998/99:143 (1999) Nationella minoriteter i Sverige s. 11ff. Se även särskilt Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter, artikel 5.

50 Prop. 1998/99:143 (1999) Nationella minoriteter i Sverige, s. 9.

I ramkonventionens del 2 (art 4–19) återfinns mer substantiella rättigheter när det gäller skyddet av nationella minoriteter. Rätten att inte diskrimineras betonas särskilt. Vidare ska staten vidta lämpliga åtgärder för att främja fullständig och effektiv jämlikhet mellan personer som tillhör nationella minoriteter och de som tillhör majoritetsbefolkningen, vilket ska utläsas som krav på positiv särbehandling i de frågor där det inte råder jämlikhet mellan grupperna. Det slås även fast att staten ska främja förutsättningar för personer som tillhör nationella minoriteter att behålla och utveckla sin kultur. Åtgärder och metoder som syftar till att mot deras vilja assimilera personer som tillhör nationella minoriteter förbjuds. Istället ska staten uppmuntra tolerans och mellankulturell dialog samt främja ömsesidig respekt och förståelse mellan invånare oavsett ursprung. Detta betonas särskilt inom utbildning, kultur och massmedia.

Språkliga rättigheter är centrala i konventionen. Bland annat stadgas att nationella minoriteter har rätt att använda sina språk privat och i offentliga sammanhang och att de under vissa förutsättningar ska ges möjlighet att använda minoritetsspråken i kontakter med myndigheter.

När det kommer till utbildning fastslås det särskilt att nationella minoriteter har en rätt att lära sig sitt minoritetsspråk och att staterna har en motsvarande skyldighet att erbjuda undervisning i modersmålet eller undervisning på modersmålet. Vidare ska stater vidta åtgärder som främjar kunskaper om de nationella minoriteterna i landet, möjlighet till lärarutbildning på området, lika möjligheter för personer tillhörande de nationella minoriteterna att få tillträde till utbildning på alla nivåer samt minoriteternas rätt att inrätta egna privata utbildningsinstanser.

I ramkonventionens del 3 (art 20–23) finns bestämmelser som knyter an de rättigheter som fastslås i konventionen till både nationell och internationell lagstiftning. Det konstateras bland annat att inget i konventionen ska kunna tolkas så att det ger någon rätt att utföra handlingar som strider mot grundläggande folkrättsliga principer samt att ramkonventionens rättigheter underordnas Europakonventionen när det gäller tolkning av motsvarande principer som återfinns i denna.

I del 4 av ramkonventionen slås fast vilka procedurer som gäller för övervakning av konventionen. Stater som undertecknat konventionen ska vart tredje år lämna en rapport till Europarådet om frågor som rör genomförandet av konventionen. Stater tar normalt fram rapporten i samråd med minoriteterna, en arbetsgång som Europarådet starkt rekommenderar. Övervakningsprocessen, som sätts igång när rapporten från staten har presenterats för Europarådets expertkommitté, sker i samråd med frivilligorganisationer och företrädare för minoriteterna. Expertkommittén lämnar på grundval av vad som framkommer av övervakningsprocessen

en rapport till ministerkommittén. Ministerkommittén lägger fram rekommendationer till regeringen i de stater som ratificerat konventionen. Rekommendationerna är det mest auktoritativa instrumentet i konventionen.

Europarådets stadga om landsdels- eller minoritetsspråk

I inledningen till Europarådets stadga om landsdels- eller minoritetsspråk slås bland annat fast att

”... värnandet om historiska landsdels- och minoritetsspråk i Europa, av vilka somliga hotar att småningom utslockna, bidrar till att upprätthålla och utveckla Europas kulturella rikedom och traditioner, [...] och rätten att landsdels- eller minoritetsspråk i det privata och offentliga livet är en omistlig rättighet som stämmer överens om principerna i Förenta nationernas internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och med andan i Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.”

Stadgan består av fem delar. Den första tar upp definitioner av centrala begrepp, vilket bland annat inkluderar vad som menas med landsdels- eller minoritetsspråk. Språken delas in i två kategorier, dels regionala språk, vilka har en stark territoriell koppling, dels territoriellt obundna språk, där en koppling till ett specifikt område inom en stat inte kan påvisas. Vilka språk som ska betraktas som minoritetsspråk definieras inte, utan överlämnas åt respektive stat att bestämma. Stadgans andra del består bara av artikel 7 och den listar en rad mål och principer som staten åtar sig att följa vid en ratificering. Dessa innefattar bland annat att stater ska motverka och förebygga diskriminering i förhållande till användandet av minoritetsspråk och bygga upp en legal och administrativ struktur som erkänner och respekterar minoritetsspråken. Vidare innehåller artikeln ett stycke som betonar samråd och inflytande för de nationella minoriteter som omfattas av stadgan.

”Vid fastläggande av sin politik i fråga om landsdels- eller minoritetsspråk skall parterna ta hänsyn till de behov och önskemål som uttrycks av de grupper som använder sådana språk. De uppmuntras att i mån av behov upprätta organ för att ge råd till myndigheterna i alla frågor som sammanhänger med landsdels- eller minoritetsspråk.”

Stadgans tredje del består av ett antal principer som tillträdande stater kan göra ett urval av att tillträda. I dess första artikel fastslås vikten av undervisning. Artikeln tar upp principer för undervisning på och i minoritetsspråk i så gott som alla former av offentlig skolundervisning. Stadgan tar också upp åtgärder som syftar till att undervisning i historia och kultur ska relatera till landets minoritetsspråk och att lärarutbildning ska tillhandahållas.

Stadgans fjärde del beskriver det rapportssystem som rör stadgans efterlevnad och som beskrivits på sidan 23.

Svensk lagstiftning rörande nationella minoriteters rätt till utbildning

I samband med att Sverige ratificerade minoritetskonventionerna infördes två nya lagar som ger en utökad rätt att använda samiska, finska och meänkieli i offentliga sammanhang. Några motsvarande lagar och rättigheter finns inte rörande romani chib och jiddisch.

De delar av konventionsåtagandena som rör utbildningsfrågor ansågs i stora delar redan vara reglerade i de svenska skolförfattningarna. Endast i fråga om förskola och om att elever ska ha kunskap om nationella minoriteter och minoritetsspråken ansågs ny reglering nödvändig.⁵¹

Rätt till minoritetsspråk inom vissa geografiska områden

Den nuvarande svenska minoritetslagstiftningen är uppbyggd kring modellen att det ska finnas geografiskt avgränsade områden där skyddet och stödet för minoriteterna är starkare. Tanken med särskilda språkrättigheter inom ett så kallat förvaltningsområde är att en minoritet och dess språk är koncentrerad till ett visst geografiskt område.⁵² Inom förvaltningsområdena har nationella minoriteter bland annat utökade rättigheter att använda minoritetsspråken i kontakter med myndigheter och domstolar och få viss samhällsservice på dessa minoritetsspråk. Det samiska förvaltningsområdet består av Arjeplog, Gällivare, Jokkmokk och Kiruna kommuner. Förvaltningsområdet för finska och meänkieli utgörs av Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner.

I fråga om utbildning har samiska, sverigefinska och tornedalska barn inom förvaltningsområdena rätt till förskoleverksamhet där hela eller delar av verksamheten bedrivs på samiska, finska respektive meänkieli.

Rätt till undervisning i och på sitt språk

Rätt till undervisning i minoritetsspråk är inte knuten till vissa geografiska områden, utan garanteras genom modersmålsundervisningen i grundskolan. Skyldighet för skolan att erbjuda sådan undervisning regleras

51 Prop. 1998/99:143 (1999) Nationella minoriteter i Sverige, s. 58–59.

52 Det finns två lagar som fastslår rätt att använda samiska respektive finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar (SFS 1999:1175 och 1999:1176).

i 2 kap. 9–14 §§ grundskoleförordningen. En elev har rätt till undervisning i modersmål om en eller båda vårdnadshavare har annat språk än svenska som modersmål och om eleven har grundläggande kunskaper i språket.⁵³ En kommun är emellertid skyldig att anordna modersmålsundervisning i ett språk endast om det finns en lämplig lärare.

Även i förskolan finns en skyldighet att erbjuda modersmålsstöd. Enligt 1998 års läroplan för förskolan ska förskolan bidra till att barn som tillhör nationella minoriteter får stöd i att utveckla en flerkulturell tillhörighet. Förskolan ska medverka till att barn med annat modersmål än svenska får möjlighet att utveckla både det svenska språket och sitt modersmål.

Tvåspråkig undervisning får anordnas endast för elever i årskurserna 1–6 som har ett annat språk än svenska som dagligt umgängesspråk med en eller båda vårdnadshavarna, enligt 2 kap. 7 § grundskoleförordningen. För elever med finska som umgängesspråk får sådan undervisning anordnas även i årskurs 7–9. En kommun får dock anordna försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning även för andra elever än finska i årskurserna 7–9.⁵⁴

Samiska barn får enligt 8 kap. 3 § skollagen fullgöra sin skolplikt under årskurserna 1–6 i sameskolan. För sameskolan gäller att undervisning ska ges på svenska och samiska och att ämnet samiska ska förekomma i samtliga årskurser, se 3 kap. 2 § SameF.

Skydd mot diskriminering och kränkande behandling inom utbildningsväsendet

Ramkonventionens bestämmelser om jämlikhet och skydd mot diskriminering är implementerade i Sverige vad gäller skolan genom Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. Lagen omfattar därför barn och elever som tillhör de nationella minoriteterna och deras utbildningssituation och rätt till olika utbildningsinsatser som modersmålsundervisning.

Lagen ger ett skydd mot diskriminering, trakasserier och annan kränkande behandling från skolans sida och ålägger skolan att arbeta för att förebygga trakasserier och annan kränkande behandling. Lagen ger också skolan en skyldighet att bedriva ett arbete för att främja barns och elevers lika rättigheter.

⁵³ DO välkomnar den nyligen genomförda förändringen där kriteriet dagligt umgängesspråk tagits bort, samt kravet på minsta elevantal för sverigefinska och judiska elever. För fristående skolor gäller samma skyldighet att tillhandahålla modersmålsundervisning på samma sätt som en kommun är skyldig att tillhandahålla sådan undervisning.

⁵⁴ Förordningen om försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning i grundskolan (2003:306).

Europarådets kritik mot Sverige

Stater som undertecknat Europarådets minoritetskonventioner ska vart tredje år lämna rapporter till Europarådet om frågor som rör genomförandet av konventionerna. Övervakningen utförs av Europarådets expertkommittéer som granskar staternas rapporter. Därefter framställer expertkommittéerna rapporter till Europarådets ministerkommitté som på grundval av vad som framkommer av rapporterna framställer rekommendationer till respektive stat.

Europarådets ramkonvention

Sverige har lämnat två rapporter till Europarådet om hur Sverige tillämpat ramkonventionen. Den senaste rapporten har varit föremål för granskning och Europarådets expertkommitté lämnade den 8 november 2007 sin andra rapport rörande Sveriges tillämpning av bestämmelserna i ramkonventionen.⁵⁵ Rapporten pekar på en rad brister när det gäller minoriteternas möjligheter till utbildning.

Expertkommittén välkomnar Skolverkets granskning av hur nationella minoriteter framställs i läromedel och att det finns en webbsida för modersmål, men konstaterar att den kritik som framfördes i den förra övervakningsrundan fortfarande är giltig.⁵⁶

Kommittén framhåller att relevanta myndigheter bör finna vägar för att komma åt den bild av nationella minoriteternas kultur och historia som finns i läroböcker och som Skolverkets granskning visar på. Det kräver enligt kommittén ett nära samarbete mellan nationella minoriteter och skolväsendet.⁵⁷ Bristen på lärare som behärskar minoritetsspråk identifieras av kommittén som ett stort problem för Sverige. Kommittén välkomnar regeringens initiativ att få till stånd en plan för att erbjuda universitetsutbildning för lärare i minoritetsspråk, men efterlyser konkreta resultat. Bristen på lärare i minoritetsspråken romani chib och sydsamiska är enligt kommittén synnerligen allvarlig och kräver kraftfulla och skyndsamma insatser.

⁵⁵ Nästa rapport till Europarådet rörande tillämpning av ramkonventionen kommer Sverige att lämna i juni 2011.

⁵⁶ Council of Europe (2007) Advisory committee on the framework convention for the protection of national minorities (2007) Second opinion on Sweden on 8 November 2007. punkt 21–22.

⁵⁷ Council of Europe (2007) Advisory committee on the framework convention for the protection of national minorities (2007) Second opinion on Sweden on 8 November 2007. punkt 119.

Expertkommittén noterar att det finns en tydlig efterfrågan på tvåspråkig undervisning bland de nationella minoriteterna. Vidare konstaterar kommittén att friskolorna haft en central roll i att erbjuda undervisning på minoritetsspråken och uppmuntrar Sverige att ytterligare stödja initiativ på området. Sverige bör, enligt kommittén, överväga införandet av en lagstadgad skyldighet att anordna tvåspråkig undervisning.

Kommittén noterar vidare att judiska skolan definierats som en konfessionell skola, utan att judiska företrädare haft möjlighet att delta i beslutsprocessen. Enligt kommittén är beslutet olyckligt. Kommittén föreslår att svenska myndigheter skyndsamt vidtar åtgärder för att judiska representanter ska delta i beslut som rör skolan och beakta att beslut som fattas inte är diskriminerande.

Kommittén ägnar särskild uppmärksamhet åt romska barns villkor i skolan. Kommittén välkomnar att frågan om romska barns skolgång har uppmärksammats, men efterlyser konkreta resultat som innebär en reell förbättring för romska barns situation i skolan. Kommittén framhåller vikten av ytterligare åtgärder som försäkrar romska barns möjligheter till en utbildning som är fri från trakasserier och som respekterar romer och deras kultur.

Europarådets stadga om landsdels- eller minoritetsspråk

Sverige har lämnat tre rapporter till Europarådet rörande tillämpning av språkstadgan. Den senaste rapporten, som överlämnades till Europarådet i oktober 2007, är nu föremål för granskning av expertkommittén. Ministerkommittén kommer sedan, under 2009, att för tredje gången lämna rekommendationer till regeringen angående Sveriges tillämpning av språkstadgan. När Europarådet 2006 lämnade sin andra rapport rörande Sveriges tillämpning av bestämmelserna i stadgan konstaterades en rad brister och lämnade en rad rekommendationer på åtgärder som Sverige bör genomföra.

Ministerkommittén påtalar vikten av att Sverige skapar en specifik lagstiftning till skydd för de fem minoritetsspråken och att Sverige inrättar ett organ som får till uppgift att övervaka denna lagstiftning. Kommittén betonar särskilt vikten av att utvidga förvaltningsområdena för finska och samiska.

Ministerkommittén understryker vidare att Sverige bör vidta åtgärder för att stärka tillgången till utbildning i och på minoritetsspråken. Kommittén poängterar att det behöver tillföras resurser och vidtas åtgärder för att undanröja de strukturella hinder som finns idag. För att komma åt detta

krävs långsiktiga strategier för att lösa brist på lärare och brist på tillgång till högstadieutbildning på minoritetsspråken, menar ministerkommittén.

Ministerkommittén ägnar särskild uppmärksamhet åt barns möjligheter att få modersmålsundervisning på minoritetsspråk. Det framhålls att såväl kvalitet som tillgång till modersmålsundervisning måste förbättras samt att Sverige bör vidta särskilda åtgärder för att judiska, samiska, sverigefinska, tornedalska och romska barn skall kunna erbjudas tvåspråkiga utbildningar.

Ministerkommittén framhåller vidare att Sverige bör vidta åtgärder för att främja användandet av finska, meänkieli och samiska i kontakt med förvaltningsmyndigheter och domstolar inom förvaltningsområdena.⁵⁸

58 Council of Europe (2006) Recommendation of the Committee of Ministers Council of Europe on the application of the Charter by Sweden.

Nationella minoriteters erfarenheter av diskriminering inom utbildningsväsendet

Skolan har en särskild roll och ett särskilt ansvar i samhället. Under 1900-talets senare hälft har skolan urskilts som både verktyg och medel i ambitionen att avskaffa sociala klyftor. När den gemensamma grundskolan infördes i början av 1960-talet var visionen att den skulle vara en plats där alla elever oavsett bakgrund skulle erbjudas samma möjligheter till utbildning och fortsatta studier.

En illustration av skolans särskilda uppdrag finns i förskolans och grundskolans läroplaner som anger att skolan är en plats där barn oavsett bakgrund ska erbjudas likvärdig utbildning. Skolan ska grundas på och utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar.⁵⁹ De värden som skolan, enligt 1994 års läroplan, ska gestalta och förmedla är "människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta".⁶⁰ Vidare anger läroplanen mål som anger inriktningen på skolans arbete. Skolan ska sträva efter att varje elev ska "visa respekt för den enskilda individen och i det vardagliga arbetet utgå från ett demokratiskt förhållningssätt".⁶¹ Efter genomgången grundskola ska varje elev ha "kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia".⁶²

Trots uttalade intentioner om att arbeta utifrån en gemensam värdegrund och som tillvaratar elevernas kunskaper och erfarenheter visar forskning och DO:s dialog med nationella minoriteter att det är majoritetssamhällets uppfattningar som väger tyngst i skolvärlden. I detta kapitel beskrivs judars, samers, sverigefinnars, tornedalingars och romers erfarenheter av diskriminering inom utbildningsväsendet så som de kommit till uttryck i DO:s dialog med minoriteter. Det är viktigt att framhålla att de fem minoritetsgrupperna är sinsemellan olika och har olika förutsättningar när det gäller att bevara och utveckla sitt språk. I det följande presenteras gemensamma erfarenheter från de fem minoriteterna, men även specifika erfarenheter för någon eller några av minoriteterna.

59 Lpo 94 (1994) 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, 1 Skolans värdegrund och uppdrag.

60 Lpo 94 (1994) 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, 1 Skolans värdegrund och uppdrag.

61 Lpo 94 (1994) 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, 2.1 Normer och värden.

62 Lpo 94 (1994) 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, 2.2 Kunskaper.

Utbildning

Hur utbildningen är utformad är av central betydelse för minoriteternas språks och kulturers överlevnad i Sverige. Forskning pekar på att om minoriteternas möjligheter att överföra språken till nästa generation inte säkerställs, kan språken komma att dö ut. Det kan inte nog betonas att skolans och förskolans roll och verksamhet kan vara av avgörande betydelse för enskildas möjligheter att tillägna sig minoritetsspråket och kulturen. I DO:s dialog med nationella minoriteter framgår att många har erfarenhet av att kommuner har bristande kunskap om nationella minoriteter och de rättigheter som minoriteterna har i enlighet med minoritetskonventionerna. Detta bekräftas i en rapport från Skolverket som konstaterar att kunskap om nationella minoriteters rättigheter är liten, och därför finns inget arbete som utgår från nationella minoriteters särskilda rättigheter.⁶³

I DO:s dialog med minoriteter är det påtagligt att de har erfarenheter av att skolan inte bidrar till att stärka deras identitet, språk eller kultur. Barn får ytterst sällan sin egen identitet, kultur eller sitt språk bekräftade i undervisningssammanhang. Detta illustreras även i en rapport från Skolverket som analyserar ett urval av läroböcker i grund- och gymnasieskolan med avseenden på om, hur och i vilken omfattning de avviker från läroplanernas värdegrund. I rapporten konstateras att många läroböcker kan upplevas som kränkande eller diskriminerande av elever med minoritetsbakgrund.⁶⁴ De granskade böckerna i samhällskunskap och historia är alltför kortfattade, varför de inte förmår ge utrymme för nyansering eller problematisering av till exempel samers situation i Sverige. Undersökningen pekar även på att böckerna ger en skev bild av nuvarande förhållanden. Till exempel nämns judar vid flera tillfällen i läroböckerna, men endast i samband med förföljelse och massmord. Judiska bidrag till kultur och vetenskap nämns ytterst sällan. Romers, sverigefinnars eller tornedalingars situation, kultur eller språk behandlas inte alls.⁶⁵ Forskaren Harald Runholm som genomfört läroboksgranskningen åt Skolverket framhåller att grundskolans böcker "inte lever upp till de krav som finns i grundskolans kursplan för de samhällsorienterande ämnena".⁶⁶

63 Skolverket (2005) De nationella minoriteternas utbildningssituation, Rapport 2005:272.

64 Skolverket (2006) I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läromedel s. 45.

65 Skolverket (2006) I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läromedel s. 22 f.

66 Skolverket (2006) I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läromedel s. 23.

Det är DO:s uppfattning att undervisning om och med nationella minoriteter om deras kultur och språk kan bidra till att stärka minoriteternas språk och ställning. Kunskap som förmedlas i läromedel och undervisningssammanhang kan sägas spegla vad som anses vara lämplig kunskap att lära ut till barn. Det kan inte nog betonas att läromedel måste visa på en nyanserad bild av minoriteternas historia och situation i Sverige. En sådan undervisning kan bidra till att stärka minoriteternas ställning och på så sätt bidra till att motverka och förebygga diskriminering av minoriteterna både i undervisningssammanhang och i det övriga samhället.

I förarbetena till lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och kränkande behandling av elever konstateras att det är av stor betydelse att

”...läroböckerna och andra läromedel som är producerade för undervisning inte är föräldrade och sprider fördomar och förlegade föreställningar och härigenom strider mot grundläggande och demokratiska värderingar samt FN:s konventioner om mänskliga rättigheter.”⁶⁷

Att i undervisningssammanhang använda sig av litteratur som innehåller grova generaliseringar eller ger en negativ beskrivning av nationella minoriteters situation i Sverige kan inte anses främja elevers lika möjligheter. Risken finns att skolan så som läromedlen är utformade idag förmedlar och bidrar till att skapa förenklade och stereotypa föreställningar om nationella minoriteter. Sådan litteratur riskerar också att medföra att barn som tillhör nationella minoriteter upplever sig kränkta och därmed inte kan eller vill tillägna sig undervisningens innehåll, vilket kan påverka barns studieresultat.

Användandet av läroböcker med kränkande innehåll kan leda till trakasserier i lagens mening och resultera i skadeståndsskyldighet. Detta beror helt på hur den undervisande läraren hanterar materialet i förhållande till eleverna.⁶⁸ En skola som använder sig av litteratur som kan uppfattas som kränkande i förhållande till nationella minoriteter bör därför byta ut sådan litteratur som en del av arbetet för att främja lika rättigheter och förebygga diskriminering och trakasserier. Om skolan får vetskap om att en elev upplevt sig trakasserad på grund av litteratur som har använts i skolundervisningen har skolan en skyldighet att utreda omständigheterna

67 Prop. 2005/06:38 (2006) Trygghet, respekt och ansvar – Om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever s. 68, som beskriver utgångspunkterna för Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever.

68 Jfr. HomO:s faktablad Kränkande kurslitteratur i högskolans undervisning. Se även Prop 2007/08:95 (2008) Ett starkare skydd mot diskriminering s. 196 där det står: ”att material med delvis föräldrat innehåll används kan normalt inte anses som diskriminerande, men generellt kan det vara önskvärt att utbildningsanordnare söker undvika sådant material vars användande kan uppfattas innebära trakasserier eller annan diskriminering”.

och i förekommande fall vidta de åtgärder som skäligen kan krävas för att förhindra fortsatta trakasserier.

Trakasserier

I DO:s dialog med nationella minoriteter framkommer att judiska, samiska, sverigefinska, tornedalska och romska barn har erfarenhet av trakasserier, som är kopplade till deras etniska tillhörighet. De har utsatts för detta av både andra elever och lärare. Trakasserier är ett begrepp som avser ett kränkande uppträdande som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder.⁶⁹ Detta kommer till uttryck genom glåpord som "lappjäväl", "zigenarunge", "judeunge" och "finnjäväl" och andra nedlåtande tillmälen. Ett exempel på hur trakasserier kan komma till uttryck i klassrum är två flickor som skrev "jude" i en pojkes nacke med röd penna.⁷⁰

Ett annat exempel är en samisk kvinna som berättat hur hennes son misshandlades i skolan av tre andra pojkar som skrek "lappjäväl" och "döda lappjäveln". Misshandeln var så pass allvarlig att han fick föras till sjukhus. Mamman har framfört att rektorn bagatelliserat händelsen och att hon upplever att skolan inte vidtog åtgärder för att förhindra liknande händelser i framtiden.⁷¹

DO finner i en bedömning av anmälan om etnisk diskriminering mot Vetlanda kommun att kommunen eller skolan inte vidtagit tillräckliga åtgärder för att komma åt de etniska trakasserier som två romska barn utsatts för. Föräldrarna har åtskilliga gånger pratat med rektorn om att barnen utsatts för rasistiska uttalanden i skolan. Barnen har både fysiskt och verbalt trakasserats och diskriminerats utan att skolan vidtagit åtgärder. Vidare har det yngsta barnet utsatts för etnisk diskriminering genom att ha missgynnats av skolans personal i samband med utvecklingssamtal. Barnet hade utvecklingssamtal med lärare, utan att vårdnadshavare var med.⁷²

En annan erfarenhet som kommer fram i DO:s dialog är att romska föräldrar inte alltid informerar skolan om att deras barn är romer och

69 Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever, 2 § och Prop. 2005/06:38 (2006) Trygghet, respekt och ansvar – om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever, s. 81.

70 DO, Dnr 1293-2006.

71 DO (2008) Diskriminering av samer – samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv s. 28.

72 DO, Dnr 1109-2007.

talat någon varietet av romani chib. Istället har de till exempel uppgett att de kommer från Polen och begär modersmålsundervisning i polska. Orsaken till att romska föräldrar inte alltid uppger sin romska identitet är erfarenheter av diskriminering och de rasistiska attityder som romer ofta möter.⁷³ I en undersökning som DO låtit genomföra uppgav 40 procent att man inte är öppen med sin romska identitet i skolan.⁷⁴ Genom att romska föräldrar döljer sina barns romska identitet, skyddar föräldrarna dem mot förväntad etnisk diskriminering. Detta är ett tydligt exempel på det som Hyltenstam menar när han beskriver hur majoritetens negativa syn på detta sätt "spiller över" på minoritetens möjligheter att utveckla och bevara sitt eget språk och kultur.⁷⁵

Det har även framkommit att judiska föräldrar i samtal med skolan blivit tillsagda att barnen inte ska bära davidsstjärnan med hänvisning till att det kan skapa problem med etnisk diskriminering för barnen i skolan. En annan erfarenhet är att judiska, samiska, sverigefinska, tornedalska och romska barn av lärare och annan skolpersonal har blivit tillsagda att inte prata sitt minoritetsspråk i exempelvis skolmatsal och på raster. Detta strider mot syftet med minoritetskonventionerna som ger utökad rätt att i offentliga sammanhang använda minoritetsspråk.

Modersmålsundervisning

Judar, samer, sverigefinnar, tornedalingar och romer upplever att kommuner inte beaktar deras rätt till modersmålsundervisning så som den kommer till uttryck i minoritetskonventionerna. Minoriteterna upplever även att vissa kommuner till och med öppet motarbetar möjligheter till modersmålsundervisning. Det är tydligt att i många fall beror ett barns möjlighet till modersmålsundervisning på föräldrars engagemang och kunskap om deras rättigheter som nationell minoritet.

Många föräldrar har erfarenhet av att de själva måste ordna modersmålsundervisning i minoritetsspråket. När föräldrar väl har fått tag på lärare har kommuner hävdats att den av föräldrarna föreslagna läraren inte uppfyller grundskoleförordningens krav på att vara en "lämplig lärare". En annan erfarenhet är att kommuner inte erbjuder modersmålsundervisning

73 DO, (2003) Diskriminering av Romer i Sverige, Rapport från DO:s projekt åren 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av Romer.

74 DO (2003) Diskriminering av Romer i Sverige, Rapport från DO:s projekt åren 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av Romer.

75 Hyltenstam, Kenneth (1999) "Inledning: Ideologi, politik och minoritetsspråk" i Hyltenstam, Kenneth (red) Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv, s. 11ff.

på grund av avsaknad av lämplig lärare, trots att kommunen inte aktivt sökt en lärare genom att exempelvis utannonsera en sådan tjänst.⁷⁶

Minoriteterna har även erfarenheter av brister i modersmålsundervisningen. De upplever att den i många fall sätts på undantag. Lösningarna är ofta kortsiktiga och ostrukturerade. DO har fått in en anmälan mot en skola gällande modersmålsundervisning i sydsamiska som illustrerar de förhållanden som nationella minoriteter påtalat i DO:s dialog med minoriteterna. Undervisningen äger rum i en annan skola varför föräldrarna skjutsar barnen till skolan. Ingen skolskjuts anordnas av kommunen. Lektioner äger ibland rum i korridorerna då elever och lärare låsts ute från klassrummen på grund av att modersmålsläraren saknat nycklar. Skolböcker har i vissa fall uteblivit och i andra fall blivit försenade. Lektionerna äger rum under 40 minuter efter skoltid på fredagseftermiddagarna och andra lärare har flera gånger skyndat på lektionerna, för att kunna låsa skolan och gå hem för dagen. När föräldrarna påtalat situationen för rektorn har de inte fått något svar.⁷⁷

Rätt till undervisning i sitt modersmål som finns uttryckt i Ramkonventionen och språkstadgan garanteras som tidigare nämnts i Sverige genom grundskoleförordningen. De svenska reglerna kring modersmålsundervisning är utformade som en skyldighet att anordna utbildning och inte som en rättighet för nationella minoriteter. Ett problem med utformningen av de svenska reglerna är att de nationella minoriteternas möjligheter att utkräva sin rättighet är mycket begränsade. Någon sanktionsmöjlighet finns inte heller kopplad direkt till grundskoleförordningen i det fall en kommun inte erbjuder undervisning i enlighet med förordningen.

Ytterligare ett problem är att grundskoleförordningen kopplar skyldigheten att anordna modersmålsundervisning till vissa förutsättningar: dels att elever ska ha "grundläggande kunskaper" i sitt modersmål, dels att det finns "lämplig lärare". Dessa krav är problematiska utifrån att flera av minoritetsspråken endast har få talare och att minoritetsskyddet i internationell rätt syftar till att bevara, utveckla och stärka minoritetsspråken, även de som håller på att dö ut. Dessutom har kravet på lämplig lärare av kommuner tolkats som ett krav på behörig lärare, vilket naturligtvis är svårt eller omöjligt att hitta när få talare finns av ett språk och när högskoleutbildning i ett språk saknas. I sammanhanget är naturligtvis också viktigt att minnas att den nuvarande situationen

⁷⁶ Se t.ex. DO, Dnr 1109-2007.

⁷⁷ DO, Dnr 81-2008.

för minoritetsspråken och deras talare har sin orsak i historiska assimileringssambitioner och diskriminering.⁷⁸

Europarådets expertkommitté och Europarådets ministerkommitté har riktat kritik mot Sverige i fråga om undervisningen i de nationella minoritetsspråken, både vad gäller tillgång till och kvaliteten på sådan undervisning. De svenska reglerna kring modersmålsundervisningen och tillämpningen av dem är enligt DO ett strukturellt problem som försvårar och hindrar elever som tillhör de nationella minoriteterna att få tillgång till de rättigheter de tillerkänns i internationell rätt. Det kan utifrån detta ifrågasättas om Sverige lever upp till sina internationella skyldigheter vad gäller de nationella minoriteternas språkliga rättigheter.

Det har i DO:s arbete också framkommit att kommuner inte heller alltid anordnar modersmålsundervisning i minoritetsspråken i enlighet med grundskoleförordningen. Att inte erbjuda elever som tillhör de nationella minoriteterna den modersmålsundervisning som en kommun har skyldighet att erbjuda skulle under vissa förutsättningar kunna vara diskriminering och leda till skadeståndsskyldighet enligt diskrimineringslagstiftningen.

Tvåspråkig undervisning

Forskning visar att språket är ett viktigt verktyg för barnets möjligheter till inläring och undervisning på modersmål påverkar barnets möjligheter att tillägna sig majoritetsspråket. Det konstateras att barn och elever som ges möjlighet att utveckla sitt modersmål har lättare att utveckla sin kognitiva förmåga och att lära sig ytterligare språk.⁷⁹

Tvåspråkig undervisning på minoritetsspråk förekommer i sameskolan, de sverigefinska skolorna, judiska skolan, romska kulturklassen och andra kvarvarande tvåspråkiga klasser i kommunal regi. I DO:s dialog med minoriteterna efterlyses ett ökat stöd från samhällets sida för att stärka möjligheterna att få tillgång till sådan undervisning. Det är påtagligt att det finns dåliga förutsättningar att få tillgång till tvåspråkig undervisning. Kommunerna saknar incitament att anordna tvåspråkig undervisning. Dessutom efterfrågas insatser för kompetensutveckling av lärare, men även för att utöka möjligheterna till lärarutbildning för tvåspråkig undervisning.

⁷⁸ Se avsnittet om Historisk bakgrund s. 17.

⁷⁹ SOU 2006:19 (2006) Att återta mitt språk – Åtgärder för att stärka det samiska språket, s. 323.

Tillgång till lärare och läromedel

I DO:s dialog med nationella minoriteter framgår att tillgång på lärare för minoritetsspråken är ett problem som i viss utsträckning ser olika ut för minoritetsgrupperna. Detta är särskilt problematiskt, eftersom brist på lärare innebär att kommuner inte behöver erbjuda undervisning på modersmålet, enligt grundskoleförordningen 2 kap. 9–14 §§. Samtidigt finns det, vilket redan framhållits, erfarenheter av att kommuner inte anstränger sig för att undersöka om det finns lämplig lärare att tillgå genom att till exempel utannonsera tjänst som modersmållärare.⁸⁰

Skolverket anger i en rapport statistik över hur många modersmållärare som fanns år 2005. Det framgår att antalet modersmållärare inte motsvarar antalet elever som är berättigade till undervisning i minoritetsspråk. Till exempel anges att det endast fanns femton lärare i romani chib. Denna siffra kan jämföras med att det rapporterade antalet berättigade elever till undervisning i romani chib i varieteterna kalé och lovari/kelderash var 1 208.⁸¹

I DO:s dialog med minoritetsgrupper har synen på modersmålsundervisning diskuterats och kopplats till hur attraktivt det är att vara lärare i modersmål. Det betraktas som ett arbete som har låg status och en delvis marginaliserad roll i förhållande till övriga lärare i grundskolor. Vidare finns en brist på läromedel i och på de nationella minoritetsspråken, varför det inte är ovanligt att lärare måste skapa eget undervisningsmaterial.⁸² För många modersmållärare gäller även otrygga anställningsvillkor. Från den romska minoritetsgruppen har dessutom frågan om kravet att vara behörig lärare en särskild problematik som kräver särskilda lösningar. Få romer har gått ut gymnasieskolan och få romer har således formell behörighet att verka som modersmållärare. Till problembilden hör dessutom att det inte finns någon högskoleutbildning i romani chib.

Som framgår är situationen för judiska, romska, samiska, sverigefinska och tornedalska barns möjligheter att få tillägna sig minoritetsspråket avhängigt en rad strukturella problem som påverkar barns möjligheter att utveckla och bevara språket och på så sätt deras möjligheter att hävda de i konventionen angivna rättigheterna för att språket ska vara en naturlig del av samhället. Detta har även uppmärksammats av Europarådet som riktat skarp kritik mot hur Sverige lever upp till konventionerna.

⁸⁰ Se t.ex. DO, Dnr 1109-2007.

⁸¹ Skolverket (2005) De nationella minoriteternas utbildningssituation 272:2005, s. 49–50.

⁸² SOU 2006:19 (2006) Att återta mitt språk – Åtgärder för att stärka det samiska språket, s. 336 f.

Sammanfattning och förslag till åtgärder

Syftet med denna rapport är att bidra med kunskap om nationella minoriteters situation inom utbildningsväsendet idag genom att synliggöra deras erfarenheter av diskriminering inom utbildningsväsendet samt föreslå åtgärder för att förebygga och motverka diskriminering. Tanken är att rapporten ska tjäna som ett underlag för den kommande Diskrimineringsombudsmannens och andra aktörers fortsatta arbete för att förebygga och motverka diskriminering.

Den översiktliga beskrivningen av den assimilerings- och utbildningspolitik som bedrivits i Sverige illustrerar hur regelverk och normer på olika sätt begränsat och hindrat minoriteter från att åtnjuta sina rättigheter. Majoritetssamhället har på olika sätt systematiskt underordnat och skapat en utbildningspolitik som stigmatiserat minoriteter. Språkförbud och segregerade skolformer har direkt påverkat nationella minoriteters skolgång. 1900-talets rasbiologi och andra rasistiska strukturer har på olika sätt påverkat majoritetssamhällets uppfattningar om och handlingar mot minoriteter. Forskningens och myndigheters uppenbara kränkningar, såsom steriliseringar, skedde med utgångspunkt i rasistiska föreställningar om minoriteters särskilda egenskaper och levnadssätt. Politiken har påverkat minoriteters möjligheter att hävda sitt språk och sin kultur. När problem formulerats och lösningar föreslagits har minoriteterna inte varit delaktiga eller haft inflytande i frågor som berört dem. En konsekvens av detta är att många judar, samer, sverigefinnar, tornedalingar och romer förlorat sitt språk och aldrig fått lära sig jiddish, samiska, finska, meänkieli eller romani chib. Som framgår av rapporten befinner sig många av språken i en språkbytesprocess.

I DO:s dialog med minoriteter framgår att den förda politiken har påverkat minoriteternas självbild och många har erfarenhet av att inte vara delaktiga i samhället. Trots att Sverige ratificerat Europarådets minoritetskonventioner och därmed åtagit sig att främja nationella minoriteters mänskliga rättigheter, visar denna rapport att det alltså finns diskriminerande strukturer som påverkar minoriteters möjligheter att få sina rättigheter tillgodosedda.

Nationella minoriteters erfarenhet av diskriminering visar att det måste till ytterligare åtgärder för att Sverige ska leva upp till de internationella åtagandena. Detta bekräftas även av Europarådet som kritiserat hur Sverige efterlever konventionerna. DO anser att kritiken måste tas på allvar och resultera i konkreta åtgärder och bättre implementering av minoritetskonventionerna. I det följande presenteras en rad förslag som syftar till att förbättra utbildningssituationen för nationella minoriteter. Några av förslagen är inte direkt kopplade till utbildningssituationen, men

påverkar nationella minoriteters möjligheter att hävda sina rättigheter. Dit hör de förslag som presenteras under de tre följande rubrikerna: erkännande, kunskap och delaktighet.

Erkännande

Sverige har genom att ratificera Europarådets minoritetskonventioner åtagit sig specifika skyldigheter gentemot nationella minoriteter. Som ratificerande stat är Sverige skyldigt att verka för att de rättigheter som fastslås i konventionerna kommer nationella minoriteter till del.

I propositionen Nationella minoriteter i Sverige anger regeringen att de åtgärder som behövdes för att Sverige skulle kunna ratificera konventionerna och förslagen skulle ses som ett första steg mot en samlad minoritetspolitik.⁸³ DO menar att det behövs ett nästa steg för att Sverige ska leva upp till intentionerna i minoritetskonventionerna.

DO menar även att Sverige bör ha en högre ambitionsnivå i dessa frågor. Europarådet har särskilt uppmärksammat att förvaltningsområdena bör utvidgas och att det utanför förvaltningsområdet saknas lagar som reglerar minoriteters språkliga rättigheter. Vidare menar Europarådet att det bör inrättas ett organ som övervakar och följer upp hur Sverige lever upp till minoritetskonventionerna. DO föreslår därför:

- att regeringen tar initiativ till åtgärder som innebär att ambitionsnivån för minoritetspolitiken höjs avsevärt och att Sverige säkerställer nationella minoriteters rättigheter.
- att regeringen ger Grundlagsutredningen ett tilläggsdirektiv i syfte att utreda hur de nationella minoriteterna och de särskilda rättigheterna kan ges ett starkare grundlagsskydd.
- att regeringen tar initiativ till en lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk i syfte att säkerställa minoriteters mänskliga rättigheter i enlighet med minoritetskonventionerna.
- att regeringen tar initiativ till en tillsynsmyndighet som har i uppgift att övervaka Sveriges efterlevnad av minoritetskonventionerna och andra internationella dokument som rör nationella minoriteter. I uppdraget bör även ingå att verka för ökad kunskap om nationella minoriteters rättigheter. Detta för att det behövs mer kunskap om nationella minoriteters situation och rättigheter samt en tydligare styrning och övervakning av genomförandet av nationella minoriteters rättigheter.

83 Prop. 1998/99: 143 (1999) Nationella minoriteter i Sverige. s. 30.

Kunskap

DO kan konstatera att bristen på forskning och statistik är ett problem när man ska utvärdera efterlevnad av regler som ska säkerställa nationella minoriteters rättigheter och följa upp förändringar som sker över tid. DO förslår därför:

- att regeringen för att öka kunskapen om nationella minoriteters situation i Sverige avsätter medel för forskning om judars, samers, sverigefinnars, tornedalingars och romers situation och då särskilt förekomsten av diskriminering inom olika samhällsområden.

Delaktighet

DO anser det viktigt att nationella minoriteters möjlighet till reell delaktighet och inflytande i samhället säkerställs. Myndigheter, särskilt statliga och kommunala, har en viktig roll och ett stort ansvar för att Sverige fullföljer sina åtaganden om mänskliga rättigheter. Kommuner svarar idag för en stor del av de samhällsuppgifter som direkt berör enskilda medborgare, och en rad av dessa uppgifter har stor betydelse för förverkligandet av nationella minoriteters mänskliga rättigheter.

Mot bakgrund av de problem som identifierats i DO:s arbete med nationella minoriteters rättigheter föreslår DO:

- att regeringen och berörda myndigheter i dialog med nationella minoriteter säkerställer judars, samers, sverigefinnars, tornedalingars, och romers delaktighet och reella inflytande i frågor som berör dem i enlighet med vad minoritetskonventionerna föreskriver.
- att regeringen ser över möjligheterna till såväl ekonomiskt som metodiskt stöd för nationella minoriteters egenaktivitet och arbete mot diskriminering och för mänskliga rättigheter.
- att regeringen i samarbete med nationella minoriteter riktar informations- och utbildningsinsatser till länsstyrelser och kommuner om judars, samers, sverigefinnars, tornedalingars och romers situation och mänskliga rättigheter.

Skolan och förskolan

Diskriminerande strukturer i skolan påverkar barns skolresultat och får därmed konsekvenser för deras möjligheter till vidare studier, vilket i sin tur påverkar deras möjligheter att ta sig ut i arbetslivet.

I skolans uppdrag ligger att erbjuda en likvärdig utbildning, utifrån de olika behov och förutsättningar som varje flicka och pojke har. Det är allvarligt när det i utbildningssystemet finns strukturella hinder som motverkar nationella minoriteters rättigheter. Det är uppenbart att det i förskola och skola krävs åtgärder för att komma åt detta. Hur resurser fördelas, men även en frånvaro av satsningar, kan vara uttryck för strukturell diskriminering.

Det är påtagligt att de utökade rättigheter som sverigefinska, tornedalska och samiska barn har i förskolan och som gäller inom förvaltningsområdena inte alltid kommer dessa barn till del. Många sverigefinnar, tornedalingar och samer bor dessutom utanför förvaltningsområdena, vilket medför att många barn inte omfattas av de språkliga rättigheter som gäller i dessa områden. Vidare omfattas inte romani chib och jiddisch av dessa rättigheter då de betraktas som icketerritoriella språk. DO kan konstatera att minoritetsspråken jiddisch och romani chib överhuvudtaget inte har ägnats det statliga engagemang som språken förtjänar och är i behov av. DO föreslår därför:

- att regeringen tar initiativ till åtgärder för att genomföra de förslag som presenteras i utredningarna Rätten till mitt språk – Förstärkt minoritetsskydd (SOU 2005:40) och Att återta mitt språk – Åtgärder för att stärka det samiska språket (SOU 2006:19).
- att regeringen tar initiativ till åtgärder för att i större utsträckning knyta språkliga rättigheter till viktiga samhällsfunktioner.⁸⁴
- att regeringen tar initiativ till åtgärder som syftar till att bryta språkbytesprocessen för romani chib och jiddisch.

Judiska, samiska, sverigefinska, tornedalska och romska barn och elever har erfarenheter av att skolan inte bidrar till att stärka deras identitet. Vidare har de erfarenheter av att utsättas för etniska trakasserier och diskriminering. DO föreslår därför:

- att regeringen ger Skolverket i uppdrag att i dialog med nationella minoriteter särskilt arbeta med att motverka och förebygga diskriminering inom utbildningsväsendet.
- att skolor som en del av sitt planmässiga arbete för att främja barns och elevers lika rättigheter och förebygga diskriminering och trakasserier inventerar kurslitteraturen och granskar hur utbildningen för och om nationella minoriteter sker.

⁸⁴ Se vidare DO:s remissvar, Dnr 375-2008.

Språkbytesprocessen för de nationella minoritetsspråken måste brytas. För att språken ska bevaras och utvecklas krävs skyndsamma åtgärder. Det kan inte uteslutas att skolors och kommuners hantering av modersmålsundervisning och modersmålslärares ojämlika position i förhållande till andra lärare i skolan återspeglas i barnens uppfattning om sitt modersmål och sin kultur. Modersmålsundervisning är en av flera viktiga åtgärder i främjandet av de nationella minoritetsspråken. Bristen på lärare i dessa språk är ett stort strukturellt problem som måste lösas för att säkerställa språkens fortlevnad och utveckling. Ett annat hinder är den kunskap skolan förmedlar om nationella minoriteter och deras rättigheter. DO föreslår därför:

- att Högskoleverket utreder hur man kan säkerställa att lärare inom ramen för lärarutbildningen får kunskap om nationella minoriteters språk, kultur och mänskliga rättigheter.
- att regeringen ger Högskoleverket i uppdrag att stimulera tillgång till fler lärare i de nationella minoritetsspråken genom att till exempel se över antagningskriterierna till lärarutbildningar.
- att regeringen tar initiativ till åtgärder för att garantera undervisning i och på de nationella minoritetsspråken genom att främja utbildning av lärare i dessa språk.
- att regeringen ger Skolverket i uppdrag att tillsammans med de nationella minoriteterna utarbeta kriterier för framtagande av läromedel i och på de nationella minoritetsspråken.
- att regeringen ger Skolinspektionen i uppdrag att i dialog med nationella minoriteter säkerställer att skolor i sin verksamhet speglar nationella minoriteters språk och kultur.
- att regeringen ger Skolinspektionen i uppdrag att i sin ordinarie verksamhet tillse hur nationella minoriteters utökade rättigheter efterlevs.

Av grundskoleförordningen framgår att det inte finns några sanktionsmöjligheter direkt kopplade till grundskoleförordningen, vilket försvårar nationella minoriteters möjligheter att utkräva sina språkliga rättigheter. DO föreslår därför:

- att reglerna kring modersmålsundervisning förändras så att rätten till undervisning i de nationella minoritetsspråken effektivt kan utkrävas och att kraftfulla sanktioner kopplas till kommuners underlåtenhet att erbjuda modersmålsundervisning.

Av grundskoleförordningen framgår att en kommun är skyldig att anordna modersmålsundervisning i nationella minoritetsspråk endast om det

finns en lämplig lärare. Mot bakgrund av den problematik som beskrivs i rapporten föreslår DO:

- att grundskoleförordningens krav på "lämplig lärare" slopas i enlighet med det förslag som finns i Att återta mitt språk - Åtgärder för att stärka det samiska språket (SOU 2006:19) och att det föreskrivs en skyldighet för kommunerna att anordna modersmålsundervisning. Om inte lärare finns ska eleven erbjudas distansundervisning tills en sådan hittats.

Flera av minoritetsspråken har på grund av den förda assimilering- och utbildningspolitiken få vuxna språkbärare som kan föra språken vidare. DO anser därför att grundskoleförordningens krav på att eleven ska ha grundläggande kunskaper i de nationella minoritetsspråken för att få modersmålsundervisning ska slopas, och att en regel införs som gör det möjligt för elever att lära sig språken. DO föreslår därför:

- att grundskoleförordningens krav på "grundläggande kunskaper" slopas i enlighet med det förslag som finns i Rätten till mitt språk – Förstärkt minoritetsskydd (SOU 2005:40). Detta för att judiska, romska, samiska, sverigefinska och tornedalska barn och elever ska ges möjlighet att lära sig minoritetsspråken inom ramen för skolans verksamhet.

För att komma åt situationen där många barn och föräldrar från de nationella minoriteterna inte känner till sina språkliga rättigheter föreslår DO:

- att kommuner åläggs att i samband med inskrivning i förskoleklass eller när elev skrivs in i grundskola informerar om rätt till modersmål och efterfrågar vilka barn och elever som önskar modersmålsundervisning.

För att bryta språkbytesprocessen behövs åtgärder som tillförsäkrar nationella minoriteter tvåspråkig undervisning. En erfarenhet av DO:s arbete är att få kommuner anordnar sådan. Ett skäl kan vara att det saknas såväl incitament som resurser för kommuner att tillhandahålla tvåspråkig undervisning. DO föreslår därför:

- att regeringen vidtar åtgärder som syftar till att säkerställa nationella minoriteters möjligheter att välja tvåspråkig undervisning.

DO:s arbete

Med lika möjligheter och rättigheter som övergripande målsättning och med grundtanken att nationella minoriteter själva är en nyckel till positiva förändringsprocesser syftar DO:s arbete till att minoriteterna på sikt ska utveckla en egen kapacitet för rådgivning och ett aktivt arbete mot diskriminering. För att nå målsättningen är det viktigt att DO, och den kommande Diskrimineringsombudsmannen, fortsätter att arbeta utifrån

strategin ömsesidig kunskapsutveckling. I detta arbete är det viktigt att följande beaktas. Genom dialogen skapas en legitimitet och en långsiktighet i arbetet. DO föreslår:

- att den kommande Diskrimineringsombudsmannen tillvaratar nationella minoriteters erfarenheter av diskriminering genom fortsatt dialog med företrädare för nationella minoriteter.

Det är viktigt att nationella minoriteter själva och så många aktörer som möjligt arbetar för att förebygga och motverka diskriminering. För att stärka nationella minoriteters möjlighet till egenmakt föreslår DO:

- att den kommande Diskrimineringsombudsmannen bidrar till en utveckling som ökar nationella minoriteternas kunskap om mänskliga rättigheter och arbete mot diskriminering genom att bland annat utbilda utbildare.
- att den kommande Diskrimineringsombudsmannen sammanställer och utvecklar en handbok i arbetet för mänskliga rättigheter som kan användas av nationella minoriteter för fortsatt självständigt arbete.

Det saknas kunskap och en samlad bild av nationella minoriteters livsvillkor. Genom forskningsinriktade insatser kan en mer heltäckande bild av hur nationella minoriteter upplever diskriminering och rasism skapas. Därför föreslår DO:

- att den kommande Diskrimineringsombudsmannen särskilt belyser om kvinnor och män från de nationella minoriteterna har olika erfarenheter av diskriminering.
- att den kommande Diskrimineringsombudsmannen bidrar till en samhällsförändring genom att driva rättsutvecklingen på det nationella minoritetsområdet framåt.

Referenser

Catomeris, Christian (2004) *Det ohyggliga arvet: Sverige och främlingen genom tiderna*. Stockholm. Ordfront. ISBN 978-91-7324-996-6.

Council of Europe (2006) *Recommendation of the Committee of Ministers Council of Europe on the application of the Charter by Sweden*.

Council of Europe (2007) *Advisory committee on the framework convention for the protection of national minorities (2007) Second opinion on Sweden on 8 November 2007*.

de los Reyes, Paulina och Wingborg, Mats (2002), *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige – en kunskapsöversikt*. Norrköping. Integrationsverket. Integrationsverkets rapportserie nr 2002:12. ISSN 1404-5370.

Dir 2004:54 (2004) *Makt, integration och strukturell diskriminering*.

DO (2003) *Diskriminering av romer i Sverige – Rapport från DO:s projekt åren 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av romer*.

DO (2008) *Diskriminering av samer – samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv*. Stockholm. Ombudsmannen mot etnisk diskriminering. DO:s rapportserie nr 2008:1 ISBN 978-91-973654-4-4.

ECRI (1998) *ECRI general policy recommendation nr 4. National surveys on the experience and perception of discrimination and racism from the point of view of potential victims*. Strasbourg. European Commission against Racism and Intolerance.

Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter.

Gustavsson, Josefine (2007) *Effekterna av informationsinsatser riktade till grupper särskilt utsatta för diskriminering*. Extern utvärdering utförd av Institutet för studiet av mänskliga rättigheter, Göteborgs universitet.

HomO (2006) *Kränkande kurslitteratur i högskolans undervisning*.

Huss, Leena och Wande, Erling (2006) "Emancipation i vardande? Drag i tornedalings och sverigefinnars språkpolitiska utveckling." i Junila, Marianne och Westin, Charles (red) *Mellan majoriteter och minoriteter – Om migration, makt och mening*.

Hyltenstam, Kenneth (red) (1999) *Sveriges sju inhemska minoritetsspråk – Ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund. Studentlitteratur. ISBN 91-44-00777-9.

Hyltenstam, Kenneth (1999) "Begreppen språk och dialekt – Om meänkielis utveckling till eget språk." i Hyltenstam, Kenneth (red) *Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund. Studentlitteratur. ISBN 91-44-00777-9.

Hyltenstam, Kenneth (1999) "Inledning: Ideologi, politik och minoritetsspråk" i Hyltenstam, Kenneth (red) *Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråkperspektiv*. Lund. Studentlitteratur. ISBN 91-44-00777-9.

Hyltenstam, Kenneth (1999) "Svenskan i minoritetsspråkperspektiv" i Hyltenstam, Kenneth (red) *Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråkperspektiv*. Lund. Studentlitteratur. ISBN 91-44-00777-9.

Hyltenstam, Kenneth, Stroud, Christopher och Svonni, Mikael (1999) "Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samiskans ställning i svenska sapmi." i Hyltenstam, Kenneth (red) *Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråkperspektiv*. Lund. Studentlitteratur. ISBN 91-44-00777-9.

KU:s betänkande 1999/2000:KU6 (2000) Betänkande Nationella minoriteter i Sverige.

Lainio, Jarmo (1999) "Språk, genetik och geografi – om kontinuitetsproblematiken och debatten om finska som minoritetsspråk" i Hyltenstam, Kenneth (red) *Sveriges sju inhemska språk – Ett minoritetsspråkperspektiv*. Lund. Studentlitteratur. ISBN 91-44-00777-9.

Lange, Anders (1999) *Invandrare om diskriminering. En enkät och intervjundersökning om etnisk diskriminering på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen (DO)*. Stockholm. Centrum för invandrarforskning (CEIFO).

Lernestedt, Lennart, Lerwall, Lotta, Pettersson, Tove, Tiensuu, Annika (2004) *Genomgång av DO:s individärenden samt förslag till förbättringar*.

Lindquist, Bosse (1991) *Förädlade svenskar*. Falun. Alfabetabokförlag AB. ISBN 91 7712 296 8.

Mörkenstam, Ulf (1999) *Om "Lapparnes privilegier". Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883–1997*. Stockholm. Stockholms universitet, Stockholm studies in politics no. 67. ISSN 0346-6620.

Prop. 1998/99:143 (1999) *Nationella minoriteter i Sverige*.

Prop. 2005/06:38 (2006) *Trygghet, respekt och ansvar – Om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever*.

Prop 2007/08:95 (2008) *Ett starkare skydd mot diskriminering*.

Rodell Olgac, Christina (2005) *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola – från hot till möjlighet*. Stockholm. HLS Förlag. ISBN 13:978-91-7656-613-8.

Rskr. 1999/2000:69

Runblom, Harald och Tydén, Mattias (1990) "Judar" i Svanberg, Ingvar och Runblom Harald (red) *Det mångkulturella Sverige – En handbok om etniska grupper och minoriteter*.

Rådets direktiv (2000) *Rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung. Europeiska gemenskapernas officiella tidning. Nr L 180, 19/07/2000.*

Skolverket (2002) *Likvärdighet i en skola för alla. Historisk bakgrund och kritisk granskning*. Stockholm: Skolverket. 02:777. ISSN 1651-3460.

Skolverket (2005) *De nationella minoriteternas utbildningssituation*. Stockholm. Skolverket. 272-2005. ISSN 1103-2421.

Skolverket (2006) *I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läromedel*. Stockholm. Skolverket. 285:2006. ISSN 1103-2421.

SOU 2005:56 *Det blågula glashuset – Strukturell diskriminering i Sverige*. Betänkande av Utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös diskriminering. Stockholm. Fritzes offentliga publikationer. ISSN 0375-250X.

SOU 2006:19 *Att återta mitt språk – Åtgärder för att stärka det samiska språket*. Slutbetänkande av Utredningen om finska och sydsamiska språken. Stockholm. Fritzes offentliga publikationer. ISSN 0375-250X.

SOU 2006:40 *Utbildningens dilemma – Demokratiska ideal och andrafierande praxis*. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm. Fritzes offentliga publikationer. ISSN 0375-250X.

Sznajderman-Rytz, Susanne (2007) *Jiddisch – Ett språk utan land med hemvist i Sverige. Åtgärder för att stärka och utveckla jiddisch år 2007* (opublicerat).

